

Kelias ir toliau visą laiką leidosi žemyn, toks ėjimas lengvesnis, tarsi kas į nugarą stumtų ar eitum pavėjui.

Tepadeda mums Dievas, tepadeda... Su nesvetingais ūkininkais neatsisveikinome – kaip priėmė, taip ir išėjome, juk nė kriaukšlės duonos nepasiūlė, nepakvietė į trobą, neiškepė kiaušininės, neįpylė nei karčiosios, nei saldžiosios.

Eidamas pagalvojau, kad kariauju jau seniai. O ar pamenu pirmąjį mūšį?

Nė velnio nepamenu, nepamenu nė to, kas vakar buvo. Taip lengviau, ypač po to, kai grįžau po karo namo ir radau...

Gerasis Dieve, ką aš radau? Aš radau... Aš radau užmerktą savo akių šviesą... Aš radau savo aksominių akių Anelę ištekėjusią ir susilaukusią vaikų.

– O kaip aš, o kaip dabar aš? – paklausiau ją susitikęs.

– O aš? – man atsakė mano Anelė. – O apie mane tu pagalvojai? Nei laiškelių, nei žinutės... Per šitiek ilgų ir baisių metų?

– Bet juk karas, Anel... Laiškai jums po vokiečiais esant negalimi buvo rašyti.

– Tu vinčiavotas su juo esi, tuo savo karu? Apsikarstei kryžiais, manai, jie ką nors reiškia? Gyventi reikia, ne kariauti, vaikus nešioti ant krūtinės, ne tuos baisius kryžius. Už ką juos duoda – už žudymą?

– O kaip gyventi, kai tu su kitu?

– Susirasi ir tu kitą, kantresnę už mane. Manėm, kad tu žuvēs, juk ne tokie beraščiai namo laiškus siuntė, o tu?

Didelės ašaros byrėjo iš jos gražių akių ir draskė man kaip žnyplėm širdį.

– Tu gi tikras šviesulys, palyginti su kitais, net gimnazijos klasę baigėi.

– Nerašiau, aš tave sapnavau, kai tik akis sumerkdavau, – sakiau žiūrėdamas į savo batus, o ne į jos ašaras.

– O aš verkiau kiekvieną vakarą, kiekvieną kartą, kai kas nors gaudavo laišką, aš verkiau, nes maniau, kad tavęs jau nebėra, nes tu moki rašyti. Net sapne manęs neaplankei, tavęs neliko, tuštuma juodžiausia, speigas iki pasakutinio sąnario. Kaip kape. Gal tu visai negalvojai apie mane, tik apie karą?

– Nesirašė, Anel, tenai... Tenai ne rašalas, tenai kraujas liejosi, daug kraujo... Ir tie laiškai, kuriuos gaudavo kaime, ko gera, buvo iš vokiečių karo belaisvių stovyklų, ne iš fronto.

Bandžiau teisinti tą savo niekšybę jos akyse.

– O reikėjo... reikėjo nors užuominą kokią atsiųsti, kad esi, kad kvėpuoji, kad gyvas... būčiau laukusi, akis pražiūrėjusi... Kiti laikraščiuose skelbimus rašė, kad gyvi, kad ieško artimųjų. Pradžioj iš Rygos gaudavom „Rygos garšą“. Ir ten ieškojau tavo kokios žinios, bet nieko, Antanėli, nieko, visai nieko, kaip į vandenį tu į savo karą, ar gyvas, ar miręs.

Tie žodžiai kaip kulkos smigo į mane visą, pasijutau mirtinai sužeistas tos mylėtos ir mylimos moters. Todėl tyliai pasakiau, kad tik mudu visam pasauly išgirstume mano neviltį.

– Kažin ar aš čia toks gyvas dabar...

Pasakiau savo Anelei ir, atsukęs nugarą, nes negalėjau matyti jos ašarotų akių, išvydau prieš save karą. Ne savo sodžių, bet ugnį, dūmus, sprogamus ir sužeistųjų klyksmus išgirdau. Susiėmiau už galvos ir nuspūdinau kaip koks prakeiktas vienuolis šalin, bijodamas, kad šunim ne užpjudytų kas.

Ir tegu, ir tegu viskas prapuola, aš vėl miegosiu su savo šautuvu, sapnuosiu Anele, nes su ja nepasikalbėjau.

Ar galėjau ją surasti, bet tarp jos ir manęs vėl įsiterpė karas. Jis visą laiką sekė paskui mane iki namų ir tik akimirka buvo paleidęs, kol susitikau su savo Anele, nors ji

buvo jau nebe mano, o kito. Tik nususikau nuo jos – ir prisistatė iš karto. Štai ir aš, einam toliau kariauti.

Karas dabar jau buvo mano gyvenimas, aš nemokėjau gyventi be karo, be noro žudyti, gal net ne be noro, o be galimybės tai daryti.

Apie naują karą kalbėjo bažnyčios klebonas, aiškino apie naujos gadynės tvėrimą, apie kažkokius priešus, apie reikalą ginti savo kraštą, apie žemę, kuri laukia po karo. Žemė visada laukia, galvojau eidamas iš savo kaimo, iš tėvų trobos, niekur tu nuo tos žemės nepabėgsi, kol atgulsai amžino poilsio į ją su visam.

Kalbėjo apie Lietuvą, kvietė kovoti už ją, o kas ta Lietuva – neaiškino, nei pats klebonas nesakė, kokia ta Lietuva yra ar bus. Dabar išalusi balta žemė, ir už tą baltą gruodo sukaustytą žemę 1918 metų pabaigoje Lietuvos Taryba kvietė kovoti. Viskas pasakyta trumpai ir aiškiai, o daugiau niekas neaišku. Mes netvėrėm kunigaikštystės, bendros su lenkais nuo jūrų lig jūrų Žečpospolitos, mes, kaip sakė, tvėrėm savo. O kas ta savo ir kur ta savo bus – nežinojom. Vienas klierikas, eidamas iš po mišių tada, kai buvo kviečiama karan, vikarui kalbėjo, girdėjau pats: „Dabar Lietuva, kaip Šventam Rašte parašyta, – yra žodis.“ Gerai sakė būsimas kunigėlis, Lietuva kaip „žodis“ šventam tautos rašte parašyta. Bus parašyta kareivių krauju, kaipgi daugiau gali rasti valstybė. Pradžioje žodis, o kad žodis virstų kūnu, reikia kraujo, mėsos ir kaulų. O tai jau karas.

Namie man irgi atrodė viskas pasikeitę. Niekas ten neverkė manęs, nes nematė saviškio manyje, tarp savęs, aš nebuvau žemdirbys, neklausiau tėvo, kaip užderėjo bulvės, linai, kiek karvės duoda pieno. Pasakojau apie karą.

Apie karą čia niekas nieko negirdėjo, atrodė, kad karo nėra nebuvo. Senoliai tik lingavo žilom galvom: aha, pame nam, prieš turką ėjom, ot laikai buvo tada.

Žmonės gyveno savo dirvonuose, savo pievose, savo žemėje, įaugę į ją savo darbais, jausmais, viltimi, visa būtimi, klausėsi savo kalbų, spėjo orus ir metų laikus, daugiau nieko svarbaus jiems ir nebuvo. Orai kokie, ar galės daryti tą ir aną, ar reiks planus keisti. Jų pasaulis buvo jau kitas, ne mano, aš jo nepažinau, neprisiminiau, nuo kada man buvo svarbu, koks rytoj oras arba ką aš turėsiu daryti, jeigu lis.

Karas jiems buvo vokiečių žandarai, landžiojantys po aruodus, skaičiuojantys obelis, vyšnias, agrastų krūmus, reikalaujantys nedaryti alaus ir nevaryti degtinės, prašantys tų gėrimų jiems duoti išgerti. Va čia tai karas, atėmė paskutinius varinius indus ir privertė būdeles, be kurių sau gyveno nuo neatmenamų laikų, šikimui statyti.

Karas.

Toks jų pasaulis, ir aš ne iš šios žemės, šiaudinėje pastogėje man nebuvo vietos. Man buvo ilgu, skaudu ir svetima, mane dusino žemos aprūkusios lubos. Per minkšta, per šilta, per sotu, per saugu. Pasijutau svečiu ir svetimu. Žinai, kad svečiuose ilgiau trejeto dienų negali būti, taip ir man nutiko.

Išėjau karan vėl, su didžiausiu noru, kaip namo būčiau išėjęs, kaip į gimtą kraštą patraukčiau, kupinas vilties ir trokšdamas kariauti. Su savo kareiviška manta, ant vieno peties sutilpusia, su duonos puskepaliu, su lašinių bryzeliu, motinos įduotu.

Motina tik peržegnojo, pabučiavo į kaktą.

– Tik tu nežūk, Antanėli, pareik kada, – pasakė man, o kiti namiškiai net nekreipė dėmesio į mano išėjimą, juk darbų per akis, o čia tokios rankos namus palieka.

– Apie ką gaudžias mintis galvojam, vade? – išgirdau gretimai Juozo balsą, nuspėjusį jų turinį, matyt, iš liūdno veido.

– Vis apie tą patį, – nuginiau mintis apie Anelę ir valstiečius, ir karą, ir motiną.

– Apie ką? – neatstojo bičiulis.

– Karą, – sumelavau nemirktelėjęs, nors tame sumelavime buvo daug tiesos.

– Ką čia galvoti, davė įsakymą ir einam vykdyti, – paprastai mąstė Juozas ir man tuo patiko, nors jis manė, kad aš galvoju apie užduotį.

O aš galvojau plačiau apie tai ir nuotaika buvo lyg prieš mūšį.

– Taip paprastai?

– Ar prie caro taip nebuvo?

– Visko buvo prie caro ir ne prie caro.

Klausiausi jo ir žiūrėjau aplink į nekintantį vaizdą – dykros. O juk nemažai mūsų žemių dabar tokiomis virtusios, bet su Rusija nėra ko lyginti, ten tai dykros.

– O vokiečių daug nugalabijai? – paklausė.

Mėgstamas ir mane nervinantis buvo šis klausimas, todėl pasižiūrėjau į jį prieš atsakydamas.

– Kokie čia klausimai, manau, kad pakankamai. Ar nešnekėjom niekada apie tai? Man atrodo, kad mudu tai jau aptarėme, – dirbtinai nustebusiu balsu atsakiau.

Juozas net kluptelėjo, atrodė, nuo mano klausimo, o iš tikrųjų tai į vieškelio duobikę nepatogiai nikstelėjo koją, net atsisuko pažiūrėti, kur čia įmynė, kad vos negriuvo.

– O durtuvu? – tarsi užs ciklinęs vėl klausė.

– Tai pristojo, o tu ką, Juozai, su samčiu kariavai? O kas per karas, jei ne su durtuvu, juk ir čia su bolševikais jau ne kartą teko aiškintis durtuvais.

– Ne, bet kai pirmą pamoviau... paleidau vidurius, taip sakant... kai jis pradėjo bėgti kliūdamas už savo vidurių, tai

žinai – susivėmiau vietoj. Aš iki karo net vištai galvos nebuvau nukiręs, o čia žmogų... Paskui sapnavosi, ko gero, pusmetį, kiekvieną naktį. Ateina prie manęs ir rodo rankoje vidurius, žiūri į akis ir tyli, nieko nesako, toks apgailėtinas vokietis vaiduoklis, o aš noriu jam pasakyti, kad aš nekal-tas, bet iš baimės negaliu srėbtuvės praverti, tarsi surakinta, kriuksiu kaip paršas tvarte, – pasakojo savo istoriją jau kaž- kelintą kartą, matyt, niekaip iš jos neišsivaduo-damas.

– Ir kuo baigėsi viskas? – nusijuokiau, nors mintinai ži- nojau trumpą jo atsakymą.

– Paskui dar kelis panašiai atakose nudūriau, tai anas dingo ir iki šiol nesirodo.

– Man taip nebuvo, lengviau viskas praėjo. Tik ilgai ne- gera buvo, kai pirmą kartą apsimetėme pasiduodantys vo- kiečiams, metėm po kojų ginklus, o kai priėjo mūsų imti į nelaisvę, čiupom ginklus ir iššaudėm. Tada buvo negerai, bet taip liepė, įsakė ir taip kiauliškai darėm, – prisimi- niau, regis, 1915 metų vasaros mūšius.

– Mes darėm irgi taip.

– Matai, kokie mes panašūs savo darbeliais. O juk kon- vencijos karo ten visokios tokius dalykėlius draudžia da- ryti, – pasakiau plodamas Juozui per tvirtą petį.

Jis stabtelėjo.

– Gal pailsim, vade? – klausdamas parodė, kad išsė- mēm savo bravūrišką karo temą.

– Gerai, pailsim, – sutikau. – Mums skubėti nėra kur.

Grandinis davė komandą stoti pailsėti.

Pažiūrėjau į žemėlapiu skiautele, kurią nupiešė rašti- ninkai ir padavė užduočiai atlikti.

Netoli tas bažnytkaimis, dar liko gera valanda kelio neskubant, nors gal ir mažiau jau. Ten ir papietausim, svarsčiau, vis dėlto gyvenama vieta, gal sutiks svetingiau, pavaišins pienu, duona, sūriu, sviestu ar net kiaušinienės su lašiniu iškeps, karčiosios įpils. Vis sukosi tas mūsų

kaimo svetingumo kanonas, kurią pajusdavai užėjęs į svečius, jei buvai laukiamas. Be kiaušinienės su spirgučiais neišeisi, o kitam dar, žiūrėk, reikėdavo, kad vos iki vežimo nusvirduliuotum, juk arklys protingas, tik pasakyk jam „nooo“ ir jis supras, kad namo.

– Ten ir papietausim, – pasakiau tik tiek iš to, apie ką pagalvojau, o vyrai pritardami linksėjo galvom, patogiai ištiesę kojas purtėsi vasaros dulkes, gėrė vandenį, kas kokią kriaukšlę išsitraukė. Tam ir poilsis. Kitas ruošėsi užsiriūkyti.

– Kaip bjauriai kranksi varnos, – pastebėjo kažkas iš karių ir pridūrė: – Gal maitos kur yra?

– Kaipgi, kareivis yra maita, tik dar gyva, o tu, Petrai, baik kranksėti kaip kokia varna, – sudrausmino jį Juozas.

Savanorį Petrą į šaukimo punktą atlydėjo motina su senele. Gaudus vaizdas, kaip jos abi glostinėjo kiekvieną savo numylėto, nupopinto bernužėlio siūlelę.

Man pasakė, nepamenu jau kuri (aš buvau tik ką iškeptas karininkas, renkantis savo būrį, ir mažiausiai rūpėjo moteriški paistalai), kad norėjo išleisti į kunigus, ir pats vaikas buvo prie Dievo linkęs, patarnavo kunigėliui per mišias, skaityti, rašyti mokėjo. Bet kai pašaukė Aukščiausiasis tėvelį, tai dirbti reikėjo ūkelyje, o žemės taigi mažai visai, tad nusprendė Petrelis gauti jos daugiau ir tapti geru dievobaimingu ūkininku, vargšas maitintojėlis ir užtarėjas senatvėje. Išgirdo, kad Lietuva šaukia.

Braukė abi ašaras ir glostinėjo tą savo Petrelį Petruliuką – maitintojėlį. Būsimą vidutinioką ūkininką laisvos Lietuvos.

– Ar tam kare labai sunku, sūneli? – klausė manęs pro ašaras jo motina, tankiai markstydamą, matyt, trumpareges ar dar kokios negandos varginamas akis.

Žiūrėjau į ją ir svarsčiau, ką pasakyti, nes kas man lengva, kitam gali būti nepakeliama našta, iš po kurios neišlįsi.

– Nelabai, – atsakiau tada visai nemeluodamas. – Beveik kaip namie prie ūkės: arba eini, arba žemę kasi. Tiek to karo.

Abi moteriškės žiūrėjo, galvojo, o senoji tyliu, tokiu beveik vaikišku balsu dar paklausė:

– O ar neskaudu kariauti, vaikel?

Šis klausimas iš pradžių pribloškė, nes niekas nėra taip manęs dar paklausęs apie karą, o čia sena močiutė ėmė ir pasiteiravo apie skausmą. Apie pačią esmių esmę kare. Juk ko labiausiai trokšta kiekvienas kareivis? Kad išvengtų skausmo pats ir suteiktų jo kitam, ir kuo daugiau kitam. Filosofija labai paprasta ir visai neguodžianti.

Arba dar, kad tas skausmas truktų kuo trumpiau.

– Ot, nežinau, močiut, visai taip būna, kartais labai skaudu, taip skaudu, kad išturėti negali, tenka net numirti iš skausmo, o kartais kaip pirštą plaktuku nusidaužus ar koku aštriu peiliu įsipjovus, – mėginau taip lengvabūdiškai, negąsdindamas Petro, jai atsakyti, bet mačiau, kad neįtikinau senosios savo atsakymu, nes ji lingavo galvą taip, lyg vaitotų iš įsivaizduojamo skausmo, ypač iš to, kur kalbėjau apie įsipjovimą.

Abidvi persižegnojo ir pravirko pamačiusios, kaip jų Petreliui įdavė šautuvą, su kuriuo jis nelabai žinojo, ką daryti. Jam čia buvo lyg koks nežinomas įrankis, padargas ar gyvis, todėl nežinia, kaip paimti, kaip laikyti ir ką su juo veikti. Atrodė, tuoj iškris iš rankos, nudeginęs savo nežinomu, paslaptinai bauginančiu šalčiu.

Buvo matyti, kad tas daiktas nelimpa jam prie rankų, kad jis visai ne karys, labai numylėtas ir saugotas motinos. Toks gali nuskęsti arklus maudydamas upėje, nes greičiausiai ir plaukti nemoka.

Šalia stovintis Juozas tirtėjo vos laikydamasis, kad nepradėtų žvengti visa burna, o kai paėjom į šalį nuo tos varganos mūsų akims trijulės, tarė:

– Na, ir liežuvis tavo, Antanai, galėjai pats kunigėliu būti. Ir griudėtum dabar iš sakyklos šventraščio žodžiais. Bet sugalvok tu man – kaip plaktuku pirštą nusi-
mušti, aš vos į kelnes neprisimyžau nuo to tavo pamokslo apie skausmą.

Priminė skaudų pokalbį su tėvu dėl kunigystės, bet kada tai buvo, jau nepamenu, užtat prisimenu tėvo žodžius: nereikia mums aptiekorių, mes žolelėm gydome ir va, gyvi, o štai kunigas šeimoje būtų gerai, pagarbos pridėtų, o pats padėtų kitiems ant kojų atsistoti, kol jie tave savo darbu leistų į mokslus. Bet jei ne, tai ne.

Aptiekorius – tai ne kunigas.

– Man nejuokinga, Juozai, kai va taip eina į karą dėl žemės tokie maitintojėliai, o paskui visi sakys – ėjom už Lietuvą. O dabar paklausk, kas ta Lietuva yra, ar pasakys kuris?

– Aš pasakysiu, Antanai, Lietuva dabar yra tikėjimas, o jeigu tiki ja, tai ji ir yra kaip gerasis mūsų Dievulis. Niekas nematė jo, o tiki, ir jis yra tose mūsų galvose – vienose kietesnėse, kitose minkštesnėse. Pagaliau juk mes einam lietuviškos žemės gauti, už lietuvišką žemę galvas dėti, tai gal yra ta Lietuva? O tu patikėk tais žemės ištroškusiais ūkininkais, jie dėl jos ne tokius priešus įveiks, pamatysi. Broliuk, žemė lietuviui – ne tik šventa, ji jam viskas.

Numojau ranka, ne ta nuotaika buvo apie tai kalbėti, bet kariauti jei reikia už Lietuvą, tai, ko gero, ji yra. Kažkur apie Kauną, o gal ir apie Vilnių, o gal ir čia, kur mes esame. O kur aš dingsiu, jei savo kareiviukais netikėsiu, tada ko į tą mūšį eiti, jei nėra pasitikėjimo šalia stovinčiu ginklo draugu?